

Historische Interieurs in Amsterdam

Verborgen rijkdom • Dat Amsterdam rijk is aan fraaie architectuur is voor de meeste mensen geen nieuws. Zowel binnen als buiten de grachtengordel zijn hier talloze voorbeelden van te vinden. Dat enkele woonhuizen ook verrassende historische interieurs bevatten, is minder bekend; zeker als het panden in de stadsuitbreidingen van de negentiende en twintigste eeuw betreft, zoals in Amsterdam Zuid. Deze verborgen rijkdom van Amsterdam is het onderwerp van deze brochure.

Stichting Historische Interieurs in Amsterdam

De brochure is het initiatief van de Stichting Historische Interieurs in Amsterdam die onderzoek doet naar Amsterdamse woonhuizen uit de periode 1860-1960 onder leiding van drs. Barbara Laan. Een werkgroep van masterstudenten architectuurgeschiedenis, erfgoedstudies, museologie en restauratie van verschillende universiteiten concentreert zich op woonhuizen in Amsterdam Zuid. Het onderzoek zal in 2010 resulteren in een publicatie en wil bijdragen aan de bewustwording van de kwetsbaarheid van historische interieurs. Het boek zal gaan over wonen in Amsterdam in de 'Tweede Gouden Eeuw', een term die door historici wordt gebruikt voor de economische,

sociale en culturele bloeiperiode in de decennia rond 1900 waarin de stad opnieuw een financieel centrum werd van wereldformaat.

De brochure:

INFORMEERT bewoners over de waarde en betekenis van historische interieurs.

GEEFT ADVIES op het terrein van aanpassen en onderhoud en verwijst naar instellingen die deskundig zijn op dit gebied.

Voor al uw vragen en opmerkingen: zie de contactgegevens op de achterzijde van deze brochure.

Kwaliteit staat voorop

In het derde kwart van de negentiende eeuw breidde Amsterdam zich snel uit. De buurten rondom het Vondelpark en het Concertgebouw werden bijna uitsluitend voor de maatschappelijke bovenlaag gebouwd en zijn daarom uniek in de stad vanwege het homogene aanbod aan kwalitatief hoogwaardige architectuur. Deze buurten boden het voordeel van buiten wonen op steenworp afstand van het financiële- en handelscentrum in de oude binnenstad. In diverse villa's en herenhuisen zijn interieurs te vinden van nationale en zelfs internationale allure. Dit betekent overigens niet dat er alleen in opdracht voor particulieren werd gebouwd, integendeel: het grootste deel van de huizen werd gebouwd voor de markt. Het nieuwe woondomein van de Amsterdamse elite bestond bij gratie van een stedelijke politiek om die elite binnen de stad te houden. Door de toenemende cityvorming vanaf 1870 trokken steeds meer mensen naar buiten, onder meer naar het Gooi: de eerste forenzen.

Hoe zeldzamer, des te groter de waarde

Hoewel de in deze brochure besproken interieurs uit een relatief nabij verleden stammen is een groot aantal ervan verdwenen of onherstelbaar aangetast. Woonhuisinterieurs zijn buitengewoon kwetsbaar. Gaaf bewaard gebleven interieurs en karakteristieke interieuronderdelen zijn zeldzaam en zullen in de toekomst alleen maar zeldzamer worden, terwijl de vraag ernaar zal toenemen. Er bestaat een natuurlijk spanningsveld tussen behoud van een historisch interieur en het geschikt maken en houden van een huis voor actuele bewoning. Door bij restauraties, verbouwingen en renovaties, maar ook bij grootchalige schilderbeurten, de waarde van het interieur mee te laten wegen in de planvorming is het goed mogelijk behoud en vernieuwing te combineren. De ouderdom en cultuurhistorische waarden van historische interieurs dwingen respect af, maar hoeven modern comfort en gebruiksgemak niet in de weg te staan.

De voordelen van een oud huis

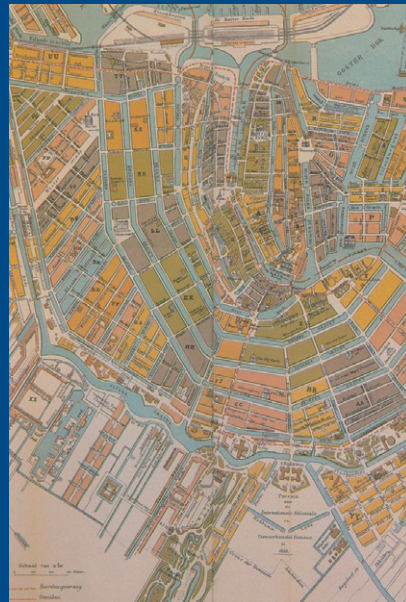
De bewoners van een oud huis ervaren dagelijks de sfeer die een bijzonder interieur uitstraalt. Historische details zorgen voor woonplezier en verhogen de verbondenheid met het huis. Welke kenmerken en kwaliteiten van het interieur er nu precies voor zorgen dat een huis goed aanvoelt kunnen bewoners niet altijd onder woorden brengen. Slechts weinig mensen realiseren zich dat hun historische binnenruimte ontworpen en geregisseerd is door bekwame en toegewijde vaklieden. Het ontwerp was gebaseerd op gangbare ideeën over representatie, wooncomfort, functionaliteit, en schoonheid. De zorgvuldige aandacht voor deze aspecten toont zich in de groepering en maatvoering van de ruimtes, de afwerking van vloeren, wanden en plafonds en in de gebruikte materialen.

Erfgoed in wording

Geprofileerde lijsten, paneeldeuren en glas-inloodramen zijn nog wel te vinden, maar intacte historische verflagen, behangsels en stofferijen zien we bijna nergens meer. In het merendeel van de vooroorlogse woningen is de oude indeling veranderd. En waar zien we nog authentieke keukens, badkamers en toiletten? Is het huis mooi en gaaf bewaard gebleven dan verhoogt dit het culturele belang ervan. En dat geldt ook voor de verhalen die in de geschiedenis van het huis besloten liggen. Zeldzaamheid, gaafheid, schoonheid en de cultuurhistorische waarde bepalen samen de betekenis van het woonhuisinterieur als nationaal erfgoed (in wording). Het zichtbaar houden van die betekenis maakt een huis uniek

Populaire bouwlocaties lagen vaak in de buurt van grote gebouwen zoals het Amstelhotel, het Rijksmuseum en het Concertgebouw. Ook langs grote parken zoals het 'Rij- en wandelpark', het latere Vondelpark, en aan de rand van pleinen zoals het Museumplein verzeiden de meest prestigieuze woonhuizen. In de volksmond worden dit de 'Gouden Randjes' genoemd.

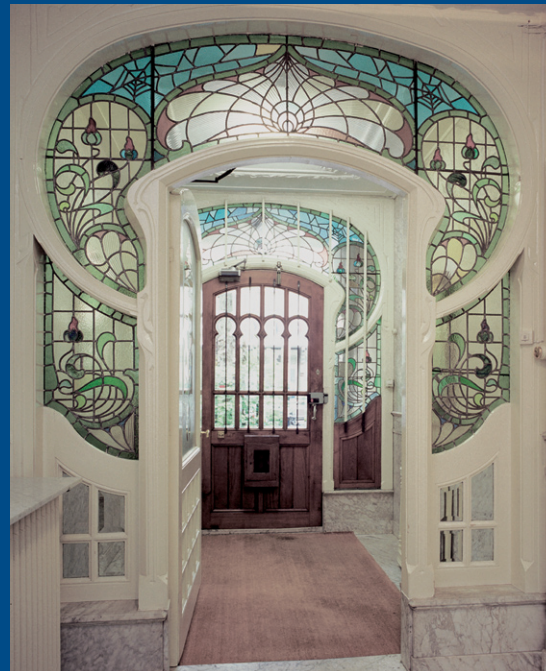
Kunstobjecten die door beeldend kunstenaars of beoefenaars van de toegepaste kunsten zijn ontworpen zijn vaak uniek. In sommige gevallen kan de naam van de ontwerper achterhaald worden via een signatuur of archiefonderzoek, maar veel mooi en verzorgd werk zal altijd anoniem blijven of is alleen naar een fabriek of leverancier te herleiden. Naast beeldhouwwerk, kunt u bij unieke ontwerpen denken aan glas-inloodramen, muurschilderingen, tegeltableaus, wandbespanningen, vloerkleden, gordijnstoffen en meubels. Maar soms waren dergelijke onderdelen uit catalogus leverbaar net als veel sanitair, paneeldeuren en stucornamenten.

Het eerste deel van het Vondelpark werd voltooid in de zomer van 1865. Daarna volgden de eerste woonhuizen in de aangrenzende straten, zoals de Vossiusstraat en de Vondelstraat. Het driehoekige terrein achter het Rijksmuseum ligt op deze kaart nog helemaal braak.

In het raam van dit classicistische woonhuis weerspiegelt zich een stukje van het dak van het Concertgebouw. Het ontwerp van dit gebouw vormde klaarblijkelijk de inspiratiebron voor het ernaast gelegen woonhuis.

De Jugendstil is herkenbaar aan de zweepslagmotieven in dit fraaie glas-inloodtochtportaal in de Jan Luykenstraat. Het atelier van de gevierde architect en ontwerper Ed. Cuypers waar veel interieurkunst voor de nieuwe rijken vandaan kwam lag op de hoek van deze straat, pal naast het Rijksmuseum.

Het tochtportaal, de hal en het trappenhuis behoorden tot de belangrijkste representatieve ruimtes bij het binnenkomen. Vanwege het belang van het decorum werden ze afgewerkt met kostbare materialen en voorzien van uitbundige ornamentiek en rijk versierd glas.

De vlak-decoratief werkende Amsterdamse Schoolarchitect C.F. la Croix koos in het tochtportaal dat hier is afgebeeld voor de materiaalschoonheid van heftig, zwartgeaderd marmer (arabescato) in combinatie met een klassiek geïnspireerd tongewelf en een driehoekig glas-inloodraam met ruitmotieven.

Trappaal toegeschreven aan de Amsterdamse beeldhouwer Bernard Richters.

Het verhaal van de bewoning

De woonhuisplattegrond vertelt ons hoe de mensen vroeger woonden. De vertrekken hadden functies die wij nu niet meer kennen, zoals boudoir, spreekkamer en dienkamer. De oude bouwtekeningen zijn in de regel bij de gemeente op te vragen evenals gegevens over vroegere eigenaren en bewoners. Naast de naam van de architect of bouwkundig tekenaar kunnen de tekeningen antwoord geven op vragen als: waar sliep het inwonende personeel? en: Werden de vertrekken afzonderlijk gestookt of was er al centrale verwarming? De oude looproutes en de plaatsing van de kamers verraden andere omgangsvormen dan de onze. Zo was er altijd een strikte scheiding tussen ontvangst-, woon-, verkeers- en dienstruimten. Naast de traditionele tweebeukige plattegrond zoals we die ook in de grachtengordel aantreffen met aan een kant de kamer-en-suite en aan de andere kant de gang en het trappenhuis werd omstreeks 1900 een nieuw type geïntroduceerd. In sommige villa's en herenhuizen kreeg de imposante hal een centrale plaats, waarin dikwijls een al even indrukwekkende trappartij is aangebracht. Een dergelijke hal was niet slechts een verbindingsruimte, maar vervulde een belangrijke rol bij ontvangsten en kon dan ook als zitruimte worden gebruikt.

Decoratie en materialen

Een ander waardevol aspect vormt de afwerking van vloeren, wanden en plafonds. Goed vakmanschap is gemakkelijk te herkennen; het oog krijgen voor een doordacht ontwerp kost meer tijd en studie. Ook de moderne mens ervaart het raffinement van sierende details, maar begrip ontwikkelen voor het historische kleurgebruik ligt ingewikkelder. Vroeger besteedde men veel aandacht aan de verzorging en vormgeving van allerlei details zoals hang- en sluitwerk, timmerwerk en betegeling. Ook wandafwerkingen, stucwerk en houten of stenen vloeren zijn meestal zorgvuldig gedetailleerd en soms van fraaie patronen voorzien. De oorspronkelijke verflagen kunnen bestaan uit figuratieve- of decoratieve schilderingen, hout- of marmerimitatie, of een beschildering waarbij de kleuren meestal bedoeld waren om bepaalde effecten te bereiken: men wilde zo bijvoorbeeld de bouwkundige geleding versterken, profielen en ornamenten beter doen uitkomen of een bepaalde sfeer scheppen om de functie van het vertrek te benadrukken.

Het belang van deskundigheid en goed advies

Hoe kunt u een oude woning gerieflijk maken zonder de kwaliteiten op te offeren die het pand uniek maken?

1. Kies voor deskundigheid
 - Eigen gezond verstand
 - Bij twijfel over de waarde of als u geen gelegenheid hebt om zelf bouwtekeningen op te vragen en literatuur- en bewonersonderzoek te doen: vraag waardeadvies aan een deskundige in de interieurgeschiedenis
 - Kies voor een deskundige restaurator: dit is beter dan die 'handige' kennis of de aannemer die 'het grondig wil aanpakken' (restauratie is vaak zelfs goedkoper dan renovatie)
2. Ga met beleid te werk
 - Neem de tijd
 - Weeg alle opties tegen elkaar af: de eenvoudigste optie is vaak de beste
 - Ga voor duurzaamheid: sta erbij stil dat een moderne keuken over 5 a 10 jaar al weer ouderwets is en dat dit een schijnbare, want tijdelijke, waardevermeerdering van het huis betekent: een zeldzame oude keuken is bijzonder en een aanpassing hiervan een diepte-investering (het aanrechtblad kan ook worden opgehoogd om het gebruiksgemak te vergroten)

3. Versterk de kwaliteiten van het huis
 - Let op de effecten van uw ingrepen: bedenk dat de ruimtelijke verhoudingen meestal van oorsprong goed zijn: als u de suite-wand eruit haalt krijgt u wel die grote, glad-moderne 'living', maar de 'pijpenla' die dan ontstaat voelt ruimtelijk vaak niet goed aan, is moeilijk in te delen en ontbeert kastruimte die in de vorm van 'ruimtevreterende' meubels zal moeten worden aangevuld.
 - Let op de effecten van uw kleurgebruik: de witkwest heeft sinds de Nieuwe Zakelijkheid van de jaren '20 veel donkere historische interieurs 'ruimer gemaakt', maar deze tegelijkertijd een dodelijke saaiheid meegegeven. Wit is goed voor een moderne vlakke wand of deur, maar een plafond met lijsten, een wand met profielen of een deur met panelen is meer gebaat bij genuanceerd kleurgebruik waardoor de detaillering beter tot uiting komt en de schaduwwerking wordt versterkt (en dat kan ook in crèmekleurige tinten)
 - Ga voor harmonie: modern en oud kunnen prima met elkaar harmoniëren. Dit hoeft niet te betekenen dat alles gereconstrueerd en in dezelfde stijl moet zijn om een smaakvol geheel te vormen; ook contrast met ultra-modern kan een prachtige eenheid opleveren, maar hoeft niet ten koste te gaan van het bestaande.

Wanneer de centrale hal als ontvang- en woonruimte werd ingericht, met schoorsteenmantel en gemakkelijke stoelen zoals bij de 'Zeven landenhuizen' aan de Roemer Visscherstraat, wordt er gesproken van een Engelse 'hall'. Deze oude foto geeft een goed beeld van de vroegere inrichting.

Meubelfirma's zoals de firma Haag & zn. leverden complete kamerbetimmeringen op bestelling. De hier afgebeelde betimmering is geïnspireerd door de vernieuwing in de vormgeving rond 1900 die in Amsterdam wordt aangeduid met Nieuwe Kunst. Het atelier 't Binnenhuis nam hierin het initiatief en leverde ontwerpen van ondermeer H.P. Berlage en Jac. van den Bosch.

Vaste en ingebouwde elementen, zoals schoorsteenpartijen, kasten, zitjes en aanrechten verlenen een meerwaarde aan het historische interieur. Dit geldt ook voor verlichtingsarmaturen, zoals de hier afgebeelde lamp, ontworpen door de architect F.A. Warners, in een van de vele etagehuizen die hij in Amsterdam Zuid heeft gebouwd.

De keukenkasten uit 1885 konden behouden blijven door het aanrecht op te hogen ten behoeve van een groter gebruiksgemak. Samen met de ingelegde vloertegels en de verdere keukeninrichting vormt deze oude keuken daarom een uniek ensemble van hoge zeldzaamheidswaarde.

De verfschollen van het olieschilderwerk van dit bloemstillevan zijn losgeraakt. Ook is er een scheur opgetreden in het muurwerk. Een schade aan een dergelijke muurschildering verdient een deskundige conservering en restauratie.

De onweerstaanbare charme van het 'patina'

Als u wel eens een antiquair over het 'patina' van een oud voorwerp heeft horen praten weet u dat dit een wel een heel begerenswaardige eigenschap van het object moet zijn (en van groot belang voor de waarde daarvan). Inderdaad schuilt er waarde in de schilderachtige schoonheid van het doorleefde. Ook een historisch interieur mag best sporen laten zien van langdurig gebruik; dit patina vormt juist een van de charmes waarin de lange bewonersgeschiedenis en de ouderdom van het huis zich toont. Bij beschadiging of slijtage wordt het interieuronderdeel in kwestie dikwijls door iets nieuws vervangen. Vaak is dat niet nodig; door een deskundige, beperkte restauratieve ingreep kan het euvel verholpen worden en het onderdeel met patina en al behouden blijven. Ingrepren die gemakkelijk en zonder schade ongedaan gemaakt kunnen worden zijn beter dan onomkeerbare ingrepren. Reversibiliteit geniet de voorkeur. Bij het overschilderen is het doorgaans beter de oudere verflagen te laten zitten en niet alle oude afwerkingslagen te verwijderen. Bedenk wel dat het afhangt van de samenstelling van de nieuwe verf of de oorspronkelijke afdekklagen worden aangetast of niet.

Goed onderhoud is het halve werk

Het dagelijks of regelmatig onderhoud is belangrijk. Door de juiste schoonmaakmethode en onderhoudswijze te kiezen kan de levensduur en resistentie van de meeste materialen en interieuronderdelen aanzienlijk verlengd worden. Het gebruik van verkeerde methodes daarentegen kan blijvende schade aanrichten; vermijdt bijvoorbeeld het gebruik van schuursponsjes en agressieve schoonmaakmiddelen.

Wat kunt u zelf doen?

Wees u bewust van de aanwezige kwaliteiten van historische materialen, constructies en afwerkingen. Het is verstandig om bij restauraties, renovaties en verbouwingen niet over een nacht ijs te gaan. Het inwinnen van deskundig advies is raadzaam. Wij willen u daarbij graag op weg helpen. Voor een waardeadvies of een doorverwijzing naar de juiste instellingen en bedrijven: zie onze contactgegevens op de achterzijde van deze brochure.

Bouwdossier

Het vastleggen en doorgeven van kennis over het interieur van uw woning is een belangrijk onderdeel van de instandhouding ervan. Het is daarom aan te bevelen om voor uw woning een bouwdossier aan te leggen. In zo'n bouwdossier worden documenten bewaard die betrekking hebben op de woning, het interieur en de bouw- en restauratiegeschiedenis. Naast verkoopcontracten kunnen ook oude en nieuwe foto's en tekeningen in het dossier opgenomen worden. Bouwtekeningen kunnen bij het Stadsarchief in Amsterdam of bij het stadsdeel worden opgevraagd. Van veel Nederlandse architecten wordt archiefmateriaal bewaard in het Nederlands Architectuurinstituut in Rotterdam. Indien er documenten zijn die de waarde van het interieur beschrijven, zoals een redegevende omschrijving of een waardeadvies, dan horen deze uiteraard ook in het bouwdossier thuis. Tevens kunt u relevante stukken opnemen die u van vorige bewoners gekregen heeft, bijvoorbeeld een restauratieverslag. Wanneer u het opgebouwde bouwdossier aan de nieuwe bewoners overhandigt, zal er minder kennisverlies zijn en zullen zij zich bewuster zijn van de geschiedenis en de waarde van hun huis en het interieur met alle onderdelen en tussentijdse ingrepren. De overdracht is van groot belang, omdat de praktijk uitwijst dat historische interieurs dikwijls juist door nieuwe eigenaren en/of bewoners worden aangepakt.

In het Plan Zuid van Berlage, dat voorzag in de noodzakelijke uitbreiding aan de zuidkant van Amsterdam in de jaren twintig en dertig, vinden we verrassende voorbeelden van de Amsterdamse School. Daarnaast bevinden zich hier ook Nieuw Zakelijke interieurs. De architectuur en het interieur ondergaan dan een zekere versobering en verstrakking.

Deze deurbel voor leveranciers naast het keukenraam is een van de stille getuigen van de technologische revoluties die in de periode 1860 en 1960 hebben plaats gevonden. De elektrische communicatiemiddelen zoals dienstbelletjes, huistelefoon en belborden deden al veel eerder hun intrede in het woonhuis dan elektrische verlichting. Dergelijke objecten hebben inmiddels een hoge zeldzaamheids-waarde, omdat zij later in onbruik raakten en tijdens renovaties verdwenen zijn.

Voorbeelden van woontechniek zoals sanitaire voorzieningen in toiletten en badkamers, oude kachels en radiatoren, ventilatiesystemen, schakelmateriaal, spijlsiftjes waarmee eten en drinken tussen verdiepingen vervoerd werden, boodschappenliftjes: ze hebben ontegenzeggelijk iets ontroerends en verhogende cultuurhistorische betekenis van het huis.

Amsterdam Zuid kent veel voorbeelden van historiserende stijlen, waarbij inspiratie werd gezocht, bijvoorbeeld in de Gotiek, het Classicisme, en de Hollandse Renaissance. Soms werden de stijlmotieven op een eclectische wijze gecombineerd. Rond 1900 treedt er, mede onder invloed van het werk van de architect en ontwerper H.P. Berlage een stijlvernieuwing op, herkenbaar aan de eenvoud van de vormen en de toepassing van 'schoon metselwerk', ook in het interieur.

Schoorsteenmantels, in de regel van marmer, bleven op veel plekken bewaard. Maar hele schoorsteenpartijen inclusief de vaste afwerking van de 'boezem': dat kan zijn een spiegel, zoals hier afgebeeld, maar ook een betimmering met schoorsteenschilderstuk, vaste klok of verlichtingsarmaturen, zijn buitengewoon zeldzaam.

Oude foto's zijn niet alleen waardevolle documenten als het gaat om de oorspronkelijke afwerking en inrichting van een woonhuis. Het zijn vaak ook de enige overblijfselen die verwijzen naar de vroegere bewoners of het, meestal inwonende, dienstpersoneel. Sommige mensen geven (kopieën) van oude foto's door aan de nieuwe bewoners omdat ze iets van de geschiedenis van het huis documenteren.

In de Nieuw Zakelijke architectuur werden nieuwe bouwmaterialen gretig toegepast, maar niet alleen daar. In dit etagehuis aan de Apollolaan is een bakstenen gevel gecombineerd met stalen kozijnen en glazen bouwstenen voor licht in het trappenhuis.

Help ons historische interieurs opsporen!

De Stichting Historische Interieurs in Amsterdam onderzoekt Amsterdamse woonhuizen uit de periode 1860-1960. Vindt u het leuk om aan het project 'Historische Interieurs in Amsterdam' mee te werken, omdat u bijvoorbeeld mooie Amsterdamse woonhuisinterieurs uit deze periode kent, mailt u dan naar blaan@xs4all.nl. De anonimiteit van de bewoners wordt gegarandeerd. De werkgroep wordt nog gehouden in 2008 en 2009.

Het onderzoekproject vindt plaats op initiatief van:

- het Bureau Monumenten & Archeologie in Amsterdam (BMA)
- en in samenwerking met en met steun van:
- Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM)
- het Instituut Collectie Nederland (ICN)
- het stadsdeel Oud-Zuid
- Woningcorporatie Het Oosten

©Stichting Historische Interieurs in Amsterdam 2008
Foto's: Hans van den Bogaard, Jannes Linders, Merijn Soeters en de studenten, met dank aan alle bewoners die hun medewerking hebben verleend.
Ontwerp: Sander Boon, Drukkerij: Drukkerij de Maasstad

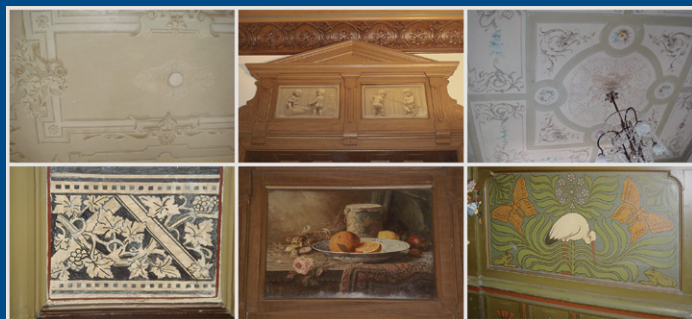
Telefonisch spreekuur

Bent u eigenaar of beheerder van een historisch interieur en wilt u meer informatie? Zit u met vragen zoals 'hoe bijzonder is mijn interieur?' of 'wat kan ik doen om deze schade te verhelpen?' of: 'hoe onderhoud ik deze oude vloer?' Bij wijze van proef stelt de stichting een telefonisch spreekuur in om u van dienst te zijn met al uw vragen over Amsterdamse interieurs uit de periode 1860-1960.

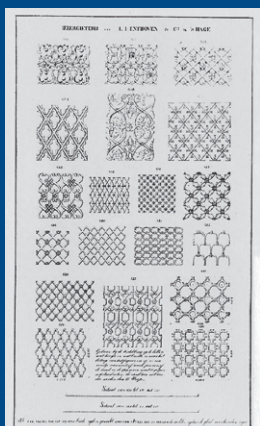
Bel voor persoonlijk advies:
woensdagochtend van 09:00-12:00 uur:
06-55573683

De proef loopt in de maanden mei tot en met juni 2008. U kunt in die periode terecht met vragen over de ouderdom, betekenis en mogelijke waarde van uw interieur. Ook helpen wij u verder met vragen over het onderhoud, de restauratie, de renovatie of het kleurgebruik van uw woning, waarbij wij u kunnen doorverwijzen naar de juiste instellingen en bedrijven. Belt u met bovengenoemd telefoonnummer en u wordt te woord gestaan door Barbara Laan of Alexander Westra.

Schilderwerk

De industrialisatie van de bouw had vergaande gevolgen voor de wijze waarop de huizen en interieurs tot stand kwamen. De serie- en massaproductie van stucdecoraties, maar ook ijzerwerken, bouwglas en timmerwerk zorgden voor een enorme diversiteit van uit catalogus leverbare bouwmaterialen en ornamentiek. De catalogi zijn soms in archieven en collecties bewaard gebleven.

Deze brochure werd mede mogelijk gemaakt door Rescura, vakateliervoor restauratie en decoratie

De stucadoorstak van Rescura heeft het beheer over de Silberlingcollectie. Deze collectie bestaat uit vele tientallen moedermallen voor stucornamenten voor plafonds en wanden. Ontwerpers en architecten hebben tussen 1870 en 1915 regelmatig gebruik gemaakt van de catalogusbladen van de Firma Silberling aan de Haarlemmerweg, waarmee de interieurs van vele panden werden gedecoreerd. Zo ook in Amsterdam Zuid. Om de werkgroepen een beter inzicht te kunnen geven in de gevonden stucornamentiek, heeft Rescura deze catalogusbladen voor nader onderzoek beschikbaar gesteld.